УДК 94(477.86)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/2.21

Бурачок Л. В.
https://orcid.org/0000-0001-6266-4927
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Лизень Є. В.
https://orcid.org/ 0000-0002-3621-5922
Аналітичний центр балканських досліджень

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНИ В СИСТЕМІ НАТО В УМОВАХ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ (1949–1963 РР.): ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ДОБИ КОНРАДА АДЕНАУЕРА

У статті досліджено процес формування та реалізації зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) в період канцлерства Конрад Аденауер. Проаналізовано основні напрями інтеграції ФРН до системи західного блоку в умовах Холодної війни, зокрема її включення до військово-політичних і економічних структур Заходу. Визначено, що ключовим елементом зовнішньополітичного курсу стала концепція Westbindung, яка передбачала стратегічну орієнтацію на співпрацю із західними державами та відмову від політики нейтралітету.

Особливу увагу приділено участі ФРН у процесах європейської інтеграції, зокрема в межах Європейського об'єднання вугілля і сталі та Європейського економічного співтовариства, що сприяло економічному відродженню держави та її політичній стабілізації. Розглянуто також вступ ФРН до НАТО як важливий чинник зміцнення безпеки та інтеграції в західну систему колективної оборони. Проаналізовано особливості відносин ФРН із провідними державами Заходу, насамперед зі США, Францією та Великою Британією, а також вплив зовнішньополітичної стратегії К. Аденауера на зміцнення міжнародного статусу країни. Окремо висвітлено значення доктрини Хальштейна як інструменту обмеження дипломатичного визнання НДР та зміцнення позицій ФРН як єдиного легітимного представника німецького народу. Це відображало специфіку німецького питання в умовах глобального протистояння між Сходом і Заходом.

Охарактеризовано інституційні та дипломатичні механізми реалізації зовнішньої політики ФРН, що поєднували військово-політичну інтеграцію, економічне співробітництво та активну участь у формуванні західноєвропейської інтеграційної моделі. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу зовнішньої політики ФРН як системної стратегії входження до західного світу, що поєднувала елементи безпекової, економічної та дипломатичної політики. Зроблено висновок, що західна інтеграція стала визначальним чинником становлення ФРН як повноправного суб'єкта міжнародних відносин та заклала основу для подальшого розвитку європейської інтеграції.

Ключові слова: *Федеративна Республіка Німеччини, Конрад Аденауер, зовнішня політика, західна інтеграція, НАТО, Холодна війна, Westbindung, європейська інтеграція, міжнародні відносини, біполярна система світу.*

Постановка проблеми. Після завершення Другої світової війни Європа опинилася в умовах глибокої політичної та геостратегічної трансформації, що призвела до формування біполярної системи міжнародних відносин. У цьому контексті ФРН постала як новоутворена держава, зовнішньополітичний курс якої визначався необхідністю міжнародної легітимації, безпеки та інтеграції до західного світу. Особливої ваги набуває період канцлерства К. Аденауера 1949–1963 рр., коли було сформовано стратегічну концепцію західної орієнтації держави.

© Бурачок Л. В., Лизень Є. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Приглядаючись до Європи другої половини XX ст., дуже важко позбутися прикрого усвідомлення марності витрачених зусиль. Незмірні жертви Другої світової війни не принесли безпеки: невдовзі континент був поділений на два протилежні військово-політичні блоки, чия енергія марнувалася мало не півсторіччя. Величезні ресурси були використані для непродуктивних завдань, надто на Сході; вкрай мало країн мали змогу дотримуватись нейтрального статусу, а побудову європейської єдності всякчас відсували на потім. На щастя для тих, хто прагнув зцілити рани, поділ Європи посприяв розвитку найпотужнішого європейського руху, який зародився ще до війни і формувався тепер на Заході. Спершу як кампанія за реформу міжнародних відносин з позиції моралі, а згодом як розвиток економічної кооперації він допоміг створити нове чуття єдності [9, с. 1089].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед української новітньої історіографії проблематика зовнішньополітичного курсу Західної Німеччини після Другої світової війни є достатньо обмеженою, спеціальні праці з даного дослідження відсутні. Праці істориків представлені у своїй переважній більшості деякими статтями та матеріалами підручників. Це характеризує стан сучасної української історіографії, практично не заангажованої цією проблематикою.

У плеяді відомих сучасних вітчизняних істориків-германістів та дослідників міжнародних відносин вагоме місце посідають В. Газін та С. Копилов, які, власне, належать до групи дослідників, що сформували українську германістику. Саме у їхньому співавторстві опубліковано навчальний посібник «Новітня історія країн Європи та Америки 1945–2002 рр.» [7], в якому на основі великого фактичного матеріалу аналізується формування зовнішньої політики післявоєнної Західної Німеччини на тлі визначних діячів ФРН цієї епохи К. Аденауера та Л. Ерхарда.

На окрему увагу в контексті проведення дослідження заслуговують також праці вітчизняних істориків П. Касперовича «Історія сучасної Німеччини (XX ст.)» [16], О. Іваницької «Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2013) [13] та «Новітня історія Західної Європи та Північної Америки (1945 р. – початок XXI ст.) [22] під редакцією М. Швагуляка, де показано формування повоєнного світового порядку і нової системи міжнародних відносин, розглянуто особливості зовнішньополітичного розвитку Західної Німеччини. Характерною особливістю цих дослідницьких праць є критичний підхід до здобутків наукової думки, що виявляється у перегляді усталених оцінок тих чи інших історичних подій та явищ у процесі їх поглибленого вивчення, а також досить великої кількості фактажу з досліджуваного періоду. Унікальні документальні матеріали, насамперед мемуарного характеру, представлені у навчальному посібнику Л. Мицака, Ю. Кузьменка «Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007)» [21].

Цікаві фактологічні відомості про досліджуваний період в історії ФРН є в працях Л. Бурачок та Є. Лизня «Економічне диво» у ФРН (1949–1963 рр.) [19], «Зовнішня політика ФРН післявоєнного періоду» [2], «Формування партійно-політичної структури та політичний розвиток ФРН в 1949–1963 рр.» [3] та «Особливості промислового розвитку та наслідки «економічного дива» у Федеративній Республіці Німеччини» [4], де розглядалися об'єктивні причини швидкого економічного зростання ФРН наприкінці 1940-х – у 1950-х рр. XX ст., ролі тодішніх лідерів ФРН міністра економіки Л. Ерхарда та канцлера К. Аденауера у становленні німецького «економічного дива» і зовнішньополітичного курсу країни.

Найбільші за обсягом видання, присвячені цій тематиці – це монографії відомих німецьких дослідників Г. Шульце «Історія Німеччини» [26] та Е. Норберт «Про німців» [23]. Наукову цінність в європейській історіографії має праця видатного англійського історика Нормана Дейвіса «Європа: Історія» [9], в якій автор описує повоєнну Західну Європу досліджуваного періоду, велику увагу приділяючи саме Західній Німеччині. Він наголошує на тому, що партнерство К. Аденауера та Л. Ерхарда створило виграшну комбінацію для виходу ФРН із кризової ситуації, відзначає їхню виважену внутрішню та зовнішню політику. А західнонімецьке «економічне диво» він вважає своєрідним осередям західноєвропейського післявоєнного відродження.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз формування та реалізації зовнішньополітичного курсу ФРН у контексті її інтеграції до західного блоку в умовах Холодної війни.

Завдання дослідження:

– проаналізувати передумови формування зовнішньої політики ФРН;

– дослідити концепцію Westbindung як базовий стратегічний принцип;

– охарактеризувати інтеграцію ФРН до НАТО;

– визначити роль участі у європейських інтеграційних структурах;

– проаналізувати політико-дипломатичні механізми зовнішньої політики доби К. Аденауера.

Методологія дослідження. У роботі застосовано історико-системний підхід, методи порівняльного аналізу, структурно-функціональний аналіз, а також принципи об'єктивності, історизму та міждисциплінарності, що дозволяє розглянути зовнішню політику ФРН як цілісну систему.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає у комплексному підході до аналізу зовнішньої політики ФРН як багаторівневої стратегії інтеграції до західного світу, що поєднувала політичні, військові та економічні механізми в умовах біполярного протистояння.

Виклад основного матеріалу. Дві німецькі держави в залах очікування світової політики – такою була серйозна зміна німецького питання. Замість однієї Німеччини в центрі Європи у 1949 р. з'явились дві Німеччини, обидві опинилися в небезпечному просторі силових систем і тому користувалися заступництвом держав-гегемонів – США і Радянського Союзу [26, с. 223]. Останні розкрили атомну парасольку над своїми сферами впливу і контролювали країни, які туди входили. Традиційні домагання національних держав на самовизначення поступилися місцем біполярної політиці. Розкол Європи означав обопільне мовчазне визнання наддержавами їх сфер контролю в існуючих кордонах. Розділена Німеччина разом з Берліном стала несучою опорою будівлі світової безпеки, руйнування якої загрожувало новою світовою війною [22, с. 215]. Розкол Німеччини та утворення ФРН та НДР з усією очевидністю поставили на порядок дня питання про майбутнє німецької нації, а у зв'язку з цим і проблему зовнішньополітичних пріоритетів. На час свого утворення ФРН займала площу у 248 тис. км. і межувала з НДР, Данією, Нідерландами, Бельгією, Люксембургом, Францією, Швейцарією, Австрією та Чехословаччиною і таким чином посідала важливе геополітичне й стратегічне становище в Європи. Міжнародна ситуація склалася так, що Західна Німеччина опинилась у центрі подій, пов'язаних із повоєнною конфронтацією між Сходом і Заходом [13, с. 572].

У зовнішньополітичному плані 1949–1963 рр. були позначені насамперед «Холодною війною», в яку ФРН втягнули ухвали щодо Німеччини, прийняті представниками колишньої антигітлерівської коаліції. Це виражалося, зокрема, у питанні переозброєння. Під керівництвом США після початку війни у Кореї обговорювалася проблема обороноздатності Федеративної республіки і психологічно готувалася розбудова збройних сил, попри те, що більшість німців була ще до цього не готова [14, с. 347].

Конфлікт між Сходом і Заходом у другій половині 40-х рр. надавав ширші можливості для свободи дій ФРН. Західнонімецькі політичні сили і широкі кола громадськості були солідарні щодо необхідності європейської єдності. У цьому полягав також шанс Федеративної республіки прорвати політичну та моральну ізоляцію, в якій Німеччина опинилася після дванадцятьох років націонал-соціалістичного панування. Власне, лише у наднаціональній оборонній системі невелика молода держава могла здобути свою безпеку й опору супроти радянської силової політики. Віддавши ініціативу в галузі економіки Л. Ерхарду, К. Аденауер доклав особливих зусиль для зміцнення міжнародного становища Західної Німеччини. Тому зовнішня політика К. Аденауера від самого початку була спрямована на те, щоб забезпечити участь ФРН у політичному, військовому та економічному об'єднанні західного світу [16, с. 45]. К. Аденауер заявив, що назавжди повинна бути виключена будь-яка можливість повторення колишньої політики лавірування між Заходом і Сходом, яка постійно приводила до ізоляції Німеччини [20, с. 9].

У 1949 р. канцлер ФРН К. Аденауер виклав держсекретарю США розроблений ним план об'єднання західноєвропейської індустрії, що повинно було стати першим кроком до створення Європейського економічного співтовариства. У ньому він наголошував, що єдина Європа неможлива без Німеччини, а тому остання повинна якнайскоріше стати членом Європейського оборонного союзу та Північноатлантичного альянсу [25, с. 96].

У післявоєнний період головним завданням канцлера ФРН у зовнішній політиці було довести всьому світові і перш за все європейським країнам, що німецький націонал-соціалізм як ідеологія нацизму назавжди залишилася в минулому, а тому їм більше немає потреби боятися Німеччини. Тобто перед ним постало завдання створити новий імідж своєї країни у світі. І К. Аденауер завдяки своїй наполегливості та здібностям блискуче впорався з цим завданням. Та, мабуть, цього було б неможливо досягти без конкретних справ, однією лише балаканиною [19, с. 56].

Період з 1949 по 1955 рр. можна охарактеризувати як час становлення зовнішньої політики ФРН та набуття нею формального зовнішньополітичного суверенітету. Згідно з окупаційним статутом,

зовнішня політика була вилучена з компетенції федерального уряду (в ньому було відсутнє міністерство закордонних справ) і поставлена під контроль держав-переможниць. К. Аденауер поставив перед собою завдання подолати міжнародну ізоляцію країни і домогтися рівноправності у відносинах з іншими державами [19, с. 57].

Та, не зважаючи на те, що в першому кабінеті К. Аденауера не було міністерства закордонних справ (воно утворилось у березні 1951 р.), важливою віхою початкової історії ФРН є саме її зовнішня політика. Порівняно з попередніми епохами, радикально змінився ступінь її свободи. Її східна політика зводилась до пропагандистської риторики, а західна політика визначалась ззовні. США, Велика Британія і Франція, визнаючи особливу роль ФРН в протистоянні комунізму на європейській арені, не поспішали випускати зі своїх рук важелі контролю. Все законодавство проходило перевірку Союзної комісії, і тільки при відсутності заперечень звідти рішення бундестагу набирали силу закону. Символічно, що її резиденція розміщувалась на вершині гори, розташованої на високому правому березі Рейну, нависаючи над провінційним містом Бонном, яке так і не відчуло себе справжньою столицею. Регулярні походи канцлера К. Аденауера і його міністрів на гору Петерсберг для спілкування з представниками трьох західних держав замінювали собою на перших порах міжнародні контакти тільки-но створеної молодої держави.

Той факт, що вже в перші роки свого існування ФРН повернула собі роль суб'єкта європейської політики, не можна записувати виключно на рахунок К. Аденауера. На її користь складалась і кон'юнктура «холодної війни», і внутрішньополітична стабільність. І все ж треба віддати належне тактичній майстерності і постійності цього політика в умовах, коли в його дипломатичному арсеналі була тільки сила переконання. К. Аденауер не пропускав ні єдиного шансу для того, щоб довести своїм зовнішньополітичним покровителям доцільність мати на передньому фронті конфронтації з комунізмом сильну, процвітаючу і озброєну Західну Німеччину. Вибудувавши для себе систему пріоритетів, він крок за кроком просувався до поставленої мети, не зупиняючись ні перед звинуваченнями Сходу в поглибленні розколу держави, ні перед критикою опозиції, яка вважала його «бундесканцлером союзників», – вважав К. Шумахер [23, с. 197–198].

Підкреслення того, що К. Аденауер поєднував посади канцлера та міністра закордонних справ, засвідчує і пріоритетність зовнішньої політики. Основним питанням федеральної зовнішньої політики була інтеграція Федеративної Республіки на Захід. Метою політики К. Аденауера було возз'єднання Німеччини, проте він прагнув здобути спершу повну незалежність Федеративної Республіки Німеччини. На його думку, в цьому йому було не обійтись без підтримки США. Їхній допомозі ФРН завдячувала безпрецедентному економічному злету, який зробив країну гідним партнером на перемовинах з багатьма державами. Визнавши вину німців за знищення євреїв у часи Третього рейху й висловивши готовність її спокутувати, Федеративна республіка так само повернула втрачену повагу [14, с. 347–348].

Безумовно, на зовнішньополітичній арені ФРН мала єдину мету – крок за кроком розширювати німецькі права та свободи, перетворити ФРН з об'єкта у повноправного суб'єкта міжнародних відносин. Ревний прихильник західної орієнтації ФРН, канцлер К. Аденауер підтримував лозунг ідеолога південнонімецького лібералізму першої половини XIX ст. К. Роттека: «Краще свобода без єдності, ніж єдність без свободи» [19, с. 58]. Зовнішньополітичну концепцію К. Аденауера сформував сумний досвід німецької історії. Перший федеральний канцлер пережив за своє довге життя крах зовнішньої політики кайзерівської імперії, Веймарської республіки, Третього рейху і був сповнений рішучості радикально переорієнтувати німецьку зовнішню політику, навіть ціною розколу Німеччини. Він якось сказав, що «неможливо жити плідно, якщо не розлучитись з помилковими ілюзіями минулого». Епоха Великого німецького рейху підійшла до кінця, і нині Німеччина, на його глибоке переконання, повинна тісно співпрацювати з демократичними державами в рамках західноєвропейської спільноти. Така політика означала кінець «німецького особливого шляху» і знімала загрозу відродження німецького націоналізму. Єдиний засіб відновлення економічної потужності, суверенітету та єдності країни К. Аденауер бачив у початку західноєвропейської інтеграції і повноправну участь в ній Німеччини. Своє європейське кредо він виклав 20 вересня 1949 р. у першому виступі в бундестазі після обрання на пост канцлера: «За своїм походженням, за своїм духом ми належимо до Європи... У всіх наших справах нами керуватиме дух християнської цивілізації Заходу і повага до прав та гідності людини. Ми сподіваємося, що з Божою допомогою зможемо забезпечити кращі часи для нашого народу і сприяти миру в Європі і в усьому світі» [11, с. 47].

Перші практичні кроки до міцного прив'язування ФРН до Заходу К. Аденауер зробив практично відразу після утворення федерального уряду. 31 жовтня 1949 р. Західна Німеччина вступила як рівноправний партнер в Організацію європейського економічного співробітництва (ОЄЕС), яка координувала дії західноєвропейських країн щодо виконання «плану Маршалла». Ця організація, що була заснована 16 квітня 1948 р. у Парижі, мала завдання розподілити кошти, виділені згідно з «планом Маршалла», для координування програм відбудови й лібералізації торгівлі між її учасниками [22, с. 452]. 22 листопада 1949 р. на Петерсберзі в ході тривалих переговорів з Верховними комісарами трьох західних держав К. Аденауер зміг переконати їх підписати угоду про завершення демонтажу промислового обладнання в особливо значущих секторах економіки в обмін на зобов'язання суворого дотримання західними німцями Рурського статуту. Петерсберзькі угоди, поряд з окупаційним статутом, визначали відносини між західними державами і ФРН, обмежували її зовнішньополітичний суверенітет присутністю іноземних військ на території ФРН і правами Верховних комісарів. Петерсберзькі угоди, разом з тим, поклали початок міжнародному визнанню ФРН. Західна Німеччина отримувала право перебувати в консульських відносинах із західними державами та вступати в міжнародні організації. Вона отримала запрошення стати асоційованим членом Ради Європи, а також входити до Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Міжнародної організації праці тощо.

Для прискорення інтеграції з Заходом К. Аденауер використовував стан «холодної війни», розуміючи, що підтримка з боку ФРН буде необхідна Заходу для протистояння радянському блоку. У той же час об'єктивно західноєвропейська інтеграція не могла відбутися без участі Німеччини. [19, с. 59–60].

США опікувалися долею післявоєнної ФРН, К. Аденауер зумів побудувати відносини з могутньою заокеанською державою так, що остання, порушуючи власні традиції і всупереч власним інтересам, не поспішала виводити з Західної Німеччини свої війська і взяла на себе довгострокові договірні зобов'язання в рамках союзу. К. Аденауер писав у своїх «Спогадах»: «Коли я в 1949 р. став канцлером, то найважливішим завданням для мене була нормалізація стосунків зі США, Англією та Францією. Вся Європа мала усвідомити нашу добру волю до співробітництва. Вона мала зрозуміти нашу поведінку як свідчення нашого прагнення до відновлення» [1, с. 373].

К. Аденауер розумів також, що без німецько-французького примирення не може бути й мови про єдину Європу. Дві держави постійно конфліктували між собою, тримаючи тим самим у постійній напрузі всю Європу. Канцлер справедливо зауважив: «Союз між Францією та Німеччиною вдихнув би нове життя в Європу. Я вважаю, що це єдиний шлях до об'єднання». Такого роду міркування підштовхнули К. Аденауера до вступу 1950 р. у Європейське об'єднання вугілля й сталі. «Якщо ми доведемо, що серйозно ставимося до контролю за стратегічними ресурсами, то страх щодо нас зменшиться», – переконував канцлер ФРН членів свого уряду [10, с. 73].

31 березня 1950 р. Комітет міністрів заснованої минулого року Ради Європи запросив ФРН і Саар до вступу у статусі дружніх членів і виділив для них відповідно 18 і 3 місця у Європейській консультативній асамблеї. Невизначеність відносин власності і долі індустрії Рурського регіону гальмувала необхідні інвестиції і приводила до скорочення експорту з нього, нагадуючи про сумний результат окупації Руру в 1923 р. Щоб розрубати гордіїв вузол, у п'яту річницю перемоги над Німеччиною, 9 травня 1950 р., французький міністр закордонних справ Робер Шуман запропонував проект утворення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Поміж мотивів, якими керувалися автори проекту, домінували політичні розрахунки. Політичною метою Франції при висуненні проекту «Європейського об'єднання вугілля і сталі» (Montanunion) було пов'язання економіки ФРН із економіками інших держав таким чином, щоб вона не могла стати основою нової, самостійної військової потуги [26, с. 226].

К. Аденауер беззастережно підтримав запропонований у травні 1950 р. французьким міністром закордонних справ Р. Шуманом план створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), за яким вуглевидобувна і сталеливарна промисловість Франції, ФРН і ряду західноєвропейських країн мала поєднатися на наднаціональному рівні. Але головне полягало в тому, що створення ЄОВС давало ФРН першу реальну можливість обмежити контроль з боку країн-переможниць у ключових галузях промисловості (скасовувався Рурський статут і знімалися всі обмеження на виробництво сталі). Політичні та економічні аспекти плану Шумана стали предметом гострих дискусій в бундестазі. Участь ФРН в західноєвропейській інтеграції викликало неоднозначну реакцію,

породжувало стурбованість частини суспільства в тому, чи не буде сприяти тісна інтеграція з Заходом поглибленню розколу Німеччини і перешкоджати відновленню єдності – головного завдання уряду. Виступаючи 13 червня 1950 р. перед депутатами, К. Аденауер говорив про те, що договір про створення ЄОВС повинен покласти початок будівництва єдиної Європи, підкреслюючи цим, що план Шумана має в першу чергу політичне значення. Канцлер доводив критикам цього плану, що саме активна участь у процесі європейської інтеграції дозволить ФРН стати по-справжньому рівноправним партнером держав Західної Європи. Підписання договору про утворення такого об'єднання відбулося 18 квітня 1951 р. У ньому поряд із п'ятьма іншими державами (Бельгією, Францією, Голландією, Італією, Люксембургом) взяла участь і ФРН. Західна Німеччина, зацікавлена в нормалізації відносин зі «спадковим ворогом», підтримала цю ідею [24, с. 198]. Утворення ЄОВС відкрило шлях до підвищення рівня суверенітету Федеративної республіки. 9 липня 1951 р. уряди Великої Британії, Франції та США оголосили схвалену парламентами декларацію про формальне закінчення стану війни з Німеччиною. Ще раніше, 19 вересня 1950 р., міністри закордонних справ цих держав, що зібралися у Нью-Йорку, розширили повноваження Федеративної республіки, дозволивши їй створити Міністерство закордонних справ, яке очолив сам канцлер К. Аденауер, і встановити дипломатичні відносини з третіми державами [22, с. 452–453].

Невизнання ФРН «колективної вини» німців за злочини нацистського режиму супроводжувались широкими жестами примирення у відношенні до його жертв, хоча фінансові виплати проводились тільки тим, хто проживав у західноєвропейських державах і США. Особлива увага приділялась відносинам з Ізраїлем, який отримав від ФРН стартову допомогу в обсязі біля 3,5 млрд. марок [17, с. 198].

У стосунках ФРН і Франції існувало питання, в якому їхні погляди кардинально розходилися. Це стосувалося проблеми ремілітаризації ФРН. Відомо, що за рішеннями Вашингтонської конференції від 8 квітня 1949 р. Західну Німеччину було позбавлено права мати армію та здійснювати мілітаризацію країни. Проте відкритість політики ФРН, її прагнення до співпраці призвели до припинення стану війни з нею. 2 травня 1950 р. Західна Німеччина ввійшла як повноправний учасник до Ради Європи та до Комітету міністрів. ФРН надано також право на провадження власної зовнішньої політики. 19 вересня цього ж року Західній Німеччині було дозволено створити Міністерство закордонних справ і налагодити дипломатичні відносини з усіма державами [16, с. 63].

Західні союзники дбали не лише про міжнародне визнання ФРН, а й про її військову могутність. Розпочата в червні 1950 р. Корейська війна дала К. Аденауерові переконливий аргумент в дискусії про те, що подібний сценарій «комуністичної агресії» може здійснитися і в Європі. Саме війна в Кореї показала країнам Заходу необхідність зміцнення «європейського плацдарму» за допомогою переозброєння Західної Німеччини. На нараді міністрів закордонних справ США, Великобританії і Франції у вересні 1950 р. в Нью-Йорку американський держсекретар Дін Ачесон (1893–1971) вніс пропозицію про переозброєння Західної Німеччини в рамках НАТО. Ця ідея була підтримана К. Аденауером, який неодноразово висловлювався про те, що ФРН готова зробити свій внесок у систему європейської оборони. Він виходив з того, що набуття ФРН військового потенціалу в тій чи іншій формі – це необхідна передумова для досягнення повного суверенітету. Продовженням процесу інтеграції ФРН у міжнародну громаду став проект створення Європейської оборонної спільноти (ЄОС), до якої мали ввійти і німецькі формування [12, с. 119].

Тим часом у західних столицях йшло активне обговорення ідеї участі Федеративної республіки в оборонних заходах. Початок цих дискусій поклав план французького прем'єр-міністра Рене Плевена від 24 жовтня 1950 р., який передбачав створення європейської армії і включення до її складу західнонімецьких військових з'єднань. Французький проект підтримали уряди США та Великої Британії, які внесли до нього суттєві поправки. Тільки на такій умові (наднаціонального контролю над західнонімецькими військовими) Франція, як і інші країни – сусіди Німеччини, була готова погодитися на переозброєння ФРН і включення її в систему європейської оборони. «План Плевена» призвів до розробки проекту створення Європейського оборонного співтовариства (ЕОС), прийнятого 18 вересня 1951 р. К. Аденауер прийняв пропозицію Р. Плевена негайно, незважаючи на сильну опозицію всередині країни. Згідно з опитуваннями громадської думки, до 70 % дорослого населення ФРН було налаштоване проти переозброєння Західної Німеччини в принципі. Ремілітаризація викликала страх, пов'язаний зі спогадами про Другу світову війну, багато хто вважав, що створення збройних

сил поглибило б розкол Німеччини. Як «винагороди» для Федеративної республіки за її «оборонний внесок» К. Аденауер зажадав, щоб німецька участь в європейській обороні була пов'язана з розширенням зовнішньополітичної свободи дій західнонімецького уряду. Оскільки ремілітаризація Німеччини суперечила окупаційному статуту, було вирішено підписати з ФРН Загальний договір, який регулює її відносини з трьома західними державами-переможницями. Проект договору був схвалений нарадою міністрів закордонних справ трьох держав за участю К. Аденауера 22 листопада 1951 р. в Парижі. Згідно із Загальним договором, Окупаційний статут скасовувався, уряд ФРН отримував більше прав у зовнішній і внутрішній політиці, скасовувалося багато обмежень у розвитку воєнної промисловості, дозволялося створення армії. Ще до цього, 9 липня 1951 р., західні держави одностороннім актом оголосили про припинення стану війни з Німеччиною. Однак вони, як і раніше, зберігали особливі права: право тримати на території ФРН свої війська до досягнення мирного врегулювання, право оголошувати надзвичайний стан в разі нападу ззовні або загрози внутрішнього перевороту тощо. Разом з тим, західні держави зобов'язалися надавати всіляку підтримку у вирішенні німецького питання. Навесні 1952 р. цей задум почав набирати конкретних обрисів [26, с. 226–227].

26 травня 1952 р. у Бонні був підписаний договір про визнання суверенітету ФРН, відомий ще як «Німецький договір». Цей трактат замінив чинний Окупаційний статут, однак право на цілковиту суверенність було обумовлене вступом до Європейського оборонного співтовариства. Надто в окремій угоді йшлося про подальше перебування іноземних військ на території ФРН. Наступного дня, 27 травня 1952 р., в Парижі було підписано договір про заснування ЄОС. Бундестаг після кількамісячних дискусій 19 березня 1953 р. схвалив «Німецький договір» і Паризькі угоди. Ще раніше ратифікували їх американський Конгрес і нижня палата британського парламенту [22, с. 453]. Однак французькі Національні збори 30 серпня 1954 р. відхилили ратифікацію ЄОС 319 голосами проти 264. Цю подію К. Аденауер назвав «чорним днем для Європи», невикористаною можливістю для остаточного примирення між німцями і французами.

У зв'язку з цим з ініціативи Великої Британії було прийнято рішення приєднати ФРН поряд з Італією до Брюссельського пакту 1948 р., який після зміни деяких формулювань втрачав антинімецьку спрямованість (але зберігав антирадянську), і отримував назву «Західноєвропейський союз» (ЗЄС). Це означало реальну можливість для ФРН як частини ЗЄС увійти до складу НАТО. К. Аденауер негайно прийняв такий варіант вирішення проблеми і погодився з обмежувальними заходами контролю над військовим потенціалом Західної Німеччини. 28 вересня 1954 р. конференція дев'яти країн – учасниць НАТО в Лондоні під сильним тиском США висловилася за «повне членство» ФРН у цій організації [8, с. 116].

Після того, як федеральний канцлер К. Аденауер і прем'єр-міністр Франції П'єр Мендес-Франс під час зустрічі в Парижі 22 жовтня 1954 р. досягли компромісу в питанні Саару, Франція не наполягала на остаточному відокремленні області від Німеччини, а ФРН не заперечувала проти плебісциту (стосовно статуту Саару) [22, с. 454]. Франція одержала натомість гарантії британської співпраці; створювалося «Агентство контролю за озброєнням». Німеччина зобов'язувалась не виробляти атомної, хімічної та біологічної зброї, ракет великої дальності, військових кораблів тоннажністю понад 3 тис. тонн та бомбардувальників стратегічної авіації. Після того, як Франція ратифікувала постанову Лондонської конференції, шлях до підписання Паризьких угод був відкритий. 20–30 жовтня 1954 р. в Парижі відбувся другий тур переговорів. Заключна конференція стосовно німецького вступу в НАТО була призначена на 23 жовтня 1954 р. Цього дня було укладено ряд важливих договорів та угод. Найзначнішими з них були «Німецький договір» від 26 травня 1952 р. (у редакції 23 жовтня 1954 р.), Протокол про закінчення окупаційного режиму, Протокол про приєднання Федеративної республіки до НАТО та Протокол, який передбачав прийняття ФРН та Італії до Брюссельського пакту від 1948 р. і подальше перетворення його на Західноєвропейський союз. Згідно із 1 статтею «Німецького договору», ФРН одержувала «цілковиту владу суверенної держави над її внутрішніми і зовнішніми справами». Три західні держави зберігали за собою всі належні їм досі права як окупаційним великодержавам, що стосувалися «Німеччини як цілості включно із об'єднанням Німеччини і укладанням мирного договору, а також стосовно і Берліна» [6, с. 132].

Паризькі угоди були ратифіковані бундестагом 27 лютого 1955 р. і набрали чинності 5 травня. Цього ж дня перестав діяти у Федеративній республіці Окупаційний статут, була розпущена Висока союзна комісія. 6 червня 1955 р. було створене Міністерство оборони, яке очолив Теодор Бланк

(1955–1956), а надалі лідер ХСС Франц Йозеф Штраус (1956–1962). Посаду міністра закордонних справ обійняв Гайнріх фон Брентано. 7 липня 1956 р. бундестаг ухвалив закон про обов'язкову військову службу. Розпочиналося творення нової німецької армії – бундесверу [22, с. 454].

Згідно з Паризькими умовами, також було досягнуто домовленості щодо відродження німецької армії. Станом на 1 січня 1959 р. вона повинна була мати в своєму складі 12 піхотних дивізій загальною чисельністю близько 400 тис. військовослужбовців зі своїм генеральним штабом, власними службами, військово-морськими і військово-повітряними силами; визначено також права і обов'язки іноземних військових формувань на території ФРН. Перші нечисленні підрозділи нової армії почали формуватися у квітні 1957 р. І лише після того, як із добровольців був підготовлений і навчений організаційний корпус, розпочався масовий набір військовозобов'язаних [19, с. 66].

Однак ФРН заборонялося виробництво атомної, хімічної і бактеріологічної зброї, певні обмеження стосувалися деяких типів важкого озброєння (військових кораблів, підводних човнів, ракетних снарядів і стратегічних бомбардувальників). Паризькі угоди передбачали разом з тим можливість скасування обмежень, якщо «за» висловиться дві третини країн – учасниць НАТО. У травні 1956 р. уряд увів загальний військовий обов'язок, обмеживши термін служби 12 місяцями. Але формування бундесверу завершилося лише до 1965 р., коли дозволені 12 дивізій були укомплектовані повністю [11, с. 143].

Ремілітаризація Західної Німеччини викликала негативну реакцію і протести з боку багатьох політичних діячів і пересічних громадян як ФРН, так і країн Західної Європи. У радянському блоці входження ФРН в НАТО було розцінено як пряма загроза безпеці і стало прямим приводом до створення організації Варшавського договору у травні 1955 р. Бундесвер називали в СРСР не інакше, як «армією реваншу», бо в його створенні активну участь брали колишні гітлерівські генерали, а до 1957 р. там служило понад 10 тис. офіцерів, а також 44 генерали і адмірали вермахту. Радянський історик А. С. Зав'ялов у кращих традиціях пропаганди вказував: «У 1955 р. зусиллями західних держав, насамперед США, ФРН була введена в НАТО. Цим відкривалась легальна можливість створення реваншистської армії. В короткі терміни колишні гітлерівські генерали й офіцери створили бундесвер чисельністю майже 500 тис. чоловік, який був базою для розгортання багатомільйонної армії. На замовлення ФРН у США стали будувати військові кораблі з ракетними установками. За кількістю засобів доставки сучасної зброї ФРН зайняла друге місце в капіталістичному світі» [18, с. 11].

Нова німецька армія оснащувалася найсучаснішими видами зброї. Організація бундесверу здійснювалася на засадах, що узгоджувалися з тактикою бойових дій із застосуванням ядерної зброї. Особливо гостру дискусію у політичних середовищах та широких колах суспільства викликало питання про озброєння бундесверу носіями ядерних зарядів. Опозицію супроти вимоги уряду, який підтримав рішення Ради НАТО про озброєння членів блоку тактичною ядерною зброєю, очолила СДПН. Та все ж пропозицію уряду більшістю голосів схвалив бундестаг, і навесні 1958 р. було розпочато оснащення бундесверу американськими ракетами ближнього радіуса дії типу «Матадор». Відповідно до цих підходів були внесені зміни у первісні плани організаційної структури армії: замість дивізії з великою чисельністю особового складу (15 тис. людей) і доволі однорідною будовою основним тактичним з'єднанням стала значно менша бригада, до складу якої входили бойові одиниці різного роду [22, с. 455–456]. Для контролю за західнонімецьким військовим потенціалом було створено Західноєвропейський союз під егідою НАТО, куди ввійшли 9 країн, у тому числі і ФРН [12, с. 145].

Таким чином, основою зовнішньополітичного курсу К. Аденауера в роки його першого і другого канцлерства стала беззастережна інтеграція із Заходом і безкомпромісна жорстка позиція щодо СРСР. На початку 1950-х рр. він неодноразово наголошував, що, коли Захід буде сильніший, ніж Радянський Союз, тоді і прийде день переговорів.

Серйозною перешкодою на шляху примирення Західної Німеччини зі своїм головним західним сусідом і «віковим ворогом» залишалося питання про Саар, який знаходився під контролем Франції. У результаті проведеного в жовтні 1955 рр. плебісциту більше двох третіх жителів цього регіону висловились за приєднання до ФРН. 1 січня 1957 рр. Саар став десятим суб'єктом західнонімецької федерації, що зняло напруження у французько-західнонімецьких відносинах, стимулювало процес європейської інтеграції [19, с. 68].

На початковому етапі стосунків між лідерами обох країн була певна напруга. К. Аденауер остерігався Ш. де Голля через французькі претензії на німецькі землі та схильність до співпраці з СРСР. У свою чергу, де Голль не довіряв К. Аденауеру, пам'ятаючи драматичну історію

франко-німецьких відносин, його непокоїло зміцнення впливу ФРН на міжнародній арені завдяки США. Зрештою, особиста зустріч двох лідерів зняла цю упередженість і повну взаємну недовіру. 22 січні 1963 р. було підписано Єлисейський договір про співробітництво у сфері зовнішньої політики, освіти та культури, після чого К. Аденауер і президент Франції де Голль на полях Шампані, рясно политих кров'ю німецьких і французьких солдатів, приймали спільний парад військових частин своїх країн [19, с. 69]. Де Голль про цю угоду відгукнувся вельми красномовно: «Цей акт перегорнув сторінку довготривалої історії воєн, відчинив двері нового майбутнього для Франції, Німеччини, Європи і, відповідно, усього світу». Західнонімецький канцлер погодився з цією думкою. 16 травня Бундестаг майже одноголосно схвалив угоду [22, с. 459–460].

Особливість договору полягала в тому, що він не містив конкретних політичних цілей співробітництва між Францією і ФРН, а лише визначав його організаційні форми і методи, розглядалися регулярні зустрічі (два рази на рік) глав держав і урядів, а також міністрів закордонних справ (не рідше одного разу в три місяці) для обов'язкових консультацій із зовнішньополітичних питань, особливо європейських, і питань оборони. Договір передбачав також широке співробітництво у сфері культури і виховання молоді. Після підписання договору в політичних колах ФРН розгорілись гострі дискусії між «голлистами» і «атлантистами», всі побоювалися погіршення відносин із США та НАТО через зближення з Францією. Тому 25 квітня 1963 р. бундестаг при ратифікації Єлисейського договору прийняв односторонню преамбулу. У ній ішлося про необхідність спільної оборони в рамках НАТО, про партнерство з США, про «єдність Європи, включаючи Великобританію» (проти членства якої в ЄЕС виступали французи). Договір, доповнений такого роду преамбулою, втрачав свою політичну винятковість і ставав формальним вираженням франко-німецького примирення. Але створений договором механізм консультацій дозволяв знаходити компромісні рішення в складні для відносин двох країн періоди [23, с. 347–348]. К. Аденауер бачив у співпраці з Францією запоруку відновлення міжнародних позицій ФРН. Він стверджував, що «ніяка європейська політика не може існувати без Франції чи проти Франції, як не може бути європейської політики без чи проти Німеччини» [25, с. 29].

Крім примирення з європейськими сусідами, керівництво ФРН надавало великого значення спокутуванню провини перед єврейським народом. 3 грудня 1951 р. в Лондоні відбулася таємна зустріч К. Аденауера з Наумом Голдманом, головою Всесвітнього єврейського конгресу. Ця зустріч сприяла налагодженню торговельних і політичних відносин між двома державами, але викликала негативну реакцію арабських країн. А офіційне ж встановлення дипломатичних відносин між ФРН та Ізраїлем сталося лише у травні 1965 р. [26, с. 230].

Важливим інструментом реалізації політичних інтересів ФРН у 1950-і – 1960-і рр. стає допомога країнам, що розвиваються (політика розвитку) в рамках фінансового та технічного співробітництва. Відповідно до «доктрини Хольштейна», надання допомоги передбачалося лише тим молодим державам, які проводили лояльний у відношенні до ФРН зовнішньополітичний курс. 80 % допомоги країнам, що розвиваються, надавалося на основі двосторонніх угод – пільгові та безвідсоткові кредити, субсидії, пожертвування. З 1955 р. по 1966 р. було виділено для надання допомоги країнам, що розвиваються, майже 31,4 млрд марок [19, с. 69].

На 1961 р. ФРН встановила дипломатичні відносини з 62 державами, в 1960-х рр. їх число зросло до 94. З 1953 по 1960-ті рр. були підписані двосторонні угоди про співпрацю в гуманітарних, культурних та наукових галузях з 23 державами. К. Аденауер постійно підкреслював безумовну відданість ФРН принципам атлантичної солідарності. Він вважав, що західноєвропейські країни повинні тісно співпрацювати одна з одною [3, с. 101].

Висновки. Таким чином, огляд міжнародних подій післявоєнного періоду дає підстави стверджувати, що головним архітектором зовнішньої політики ФРН упродовж 1950–1960-х рр. був її перший канцлер К. Аденауер. До якої ж мети йшов канцлер? Він чудово розумів, що абсолютно безглуздо зачіпати питання про лінію кордону Одер – Нейсе при існуючому на той момент настрої союзників, якою б важкою не була втрата німецьких територій; проте можна було розраховувати на беззастережну підтримку Заходу при захисті Західного Берліна, тобто для забезпечення вільного доступу в колишню німецьку столицю. Аденауер добивався від найбільш впливових діячів підтримки мера Берліна, соціаліста Віллі Брандта. Впродовж усіх перешкод Холодної війни і німецько-радянських дипломатичних відносин, Боннський уряд продовжував стверджувати, що тільки вільні вибори, а не переговори між двома

державами про утворення «конфедерації» могли би передувати об'єднанню Німеччини. Пріоритетними напрямками його діяльності були такі: орієнтація на західні держави, інтеграція ФРН з європейськими економічними та військовими структурами, налагодження стосунків з СРСР.

Список літератури:

1. Аденауэр К. Воспоминания. М. : Прогресс, 1969. 434 с.
2. Бурачок Л., Лизень Є. Зовнішня політика ФРН післявоєнного періоду. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Вип. 28. 2016. С. 54–59.
3. Бурачок Л., Лизень Є. Формування партійно-політичної структури та політичний розвиток ФРН в 1949–1963 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 95–104. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/2.15
4. Бурачок Л., Лизень Є. Особливості промислового розвитку та наслідки «економічного дива» у Федеративній Республіці Німеччини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2025. Том 36 (75) № 2. С. 164–172. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/2.24
5. Висков С., Кульбакин В. Союзники и «германский вопрос»: 1945–1949 гг. М., 1990. 152 с.
6. Восленский М. Внешняя политика и партии ФРГ. М. : ИМО, 1961. 343 с.
7. Газін В., Копилов С. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002 роки) : навч.посіб.). К. : Либідь, 2004. 624 с.
8. Гулевич В. Класи і політичні партії ФРН. К. : Наукова думка, 1975. 287 с.
9. Дейвіс Н. Європа: Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
10. Дзелепи Э. Конрад Аденауэр: Легенда и действительность. М., 1960. 224 с.
11. Документальні матеріали з всесвітньої історії : Практикум для студентів. Ніжин, 2000. 102 с.
12. Ежов В. Федеративная Республика Германии: легенды и действительность. М. : Знание, 1976. 225 с.
13. Іваницька О. Новітня історія каїн Європи та Америки (1945–2013): навч. посіб. К. : Вид-чий Дім «Слово», 2014. 1056 с.
14. Історія Німеччини у світлинах / пер. з нім. І. Андрущенко, Л. Сандига, О. Кислюк. К. : Вид-во «Юніверс», 2010. 568 с.
15. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV – початку XXI століть: навч. посіб. / Ю. Горбань, Б. Білик, Л. Дячук та ін. / за ред. Ю. Горбань. 4-те вид., переробл. і доповн. К. : Знання, 2012. 438 с.
16. Касперович П. М. Історія сучасної Німеччини (XX століття). Донецьк, 1998. 126 с.
17. Кремер В. ФРГ: внутриполитическая борьба и внешняя ориентация. М. : Прогресс, 1977. 334 с.
18. Купрій Т. Утворення ХДС і його участь у державотворчому процесі Німеччини (1945–1959): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02. «Всесвітня історія». К., 2007. 17 с.
19. Лизень Є., Бурачок Л. «Економічне диво» у ФРН (1949–1963 рр.). Івано-Франківськ : Фоліант, 2019. 132 с.
20. Лизень Н. Становлення соціального ринкового господарства у повоєнній Західній Німеччині. *Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»*. Харків : Майдан, 2004. Вип. 16. С. 5–10.
21. Мицик Л., Кузьменко Ю. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007): навч. посібник для самост. роботи студента. К. : Академвидав., 2008. 544 с.
22. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. – початок XXI ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. за ред. М. Швагуляка. Львів, Київ : Тріада плюс, Алерта, 2011. 700 с.
23. Норберт Е. Про німців / з нім. пер. О. Кислюк. К. : Юніверс, 2010. 432 с.
24. Рейман М. Решения (документы). 1945–1956. М. : Политиздат, 1975. 256 с.
25. Складові демократії / за ред. Доріс Геттінг, Вольфа-Дітера Міхаелі: пер. з нім. І. В. Сойка. К. : Либідь, 1993. 160 с.
26. Шульце Г. Історія Німеччини / пер. з нім. О. Насико. К. : Вид-во «Наука», 2010. 280 с.

Burachok L. V., Lyzen Ye. V. THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY IN THE NATO SYSTEM IN THE CONDITIONS OF THE COLD WAR (1949–1963): FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE FOREIGN POLICY COURSE OF THE ERA OF KORNAD ADENAUER

The article examines the process of forming and implementing the foreign policy of the Federal Republic of Germany during the period of the Chancellorship of Konrad Adenauer. The main directions of the integration of Germany into the Western bloc system during the Cold War are analyzed, in particular its inclusion in the military-political and economic structures of the West. It is determined that the key element of the foreign

policy course was the concept of Westbindung, which provided for a strategic orientation towards cooperation with Western states and the rejection of the policy of neutrality. Particular attention is paid to the participation of Germany in the processes of European integration, in particular within the framework of the European Coal and Steel Community and the European Economic Community, which contributed to the economic revival of the state and its political stabilization. The entry of Germany into NATO as an important factor in strengthening security and integration into the Western system of collective defense is also considered. The peculiarities of Germany's relations with the leading Western powers, primarily the USA, France and Great Britain, as well as the influence of Konrad Adenauer's foreign policy strategy on strengthening the country's international status are analyzed. The significance of the Hallstein Doctrine as a tool for limiting diplomatic recognition of the GDR and strengthening the position of Germany as the sole legitimate representative of the German people is separately highlighted. This reflected the specifics of the German question in the context of the global confrontation between the East and the West.

The institutional and diplomatic mechanisms for implementing Germany's foreign policy, which combined military-political integration, economic cooperation and active participation in the formation of the Western European integration model, are characterized. The scientific novelty of the study lies in the comprehensive approach to the analysis of Germany's foreign policy as a systemic strategy for entering the Western world, which combined elements of security, economic and diplomatic policy. It is concluded that Western integration became a determining factor in the emergence of Germany as a full-fledged subject of international relations and laid the foundation for the further development of European integration.

Keywords: *Federal Republic of Germany, Konrad Adenauer, foreign policy, Western integration, NATO, Cold War, Westbindung, European integration, international relations, bipolar world system.*

Дата першого надходження статті до видання: 30.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.10.2026